

סדרת ניירות עבודה של הפורום הכלכלי הערבי

השפעת המלחמה ומגמות תעסוקה בחברה הערבית

דו"ח רביעי בסדרה

כתבו: סאמי מיעארי וארנון ברק

בהנחיית יחידת המחקר של הפורום הכלכלי הערבי.

المنتدى الاقتصادي العربي
الפורوم הכלכלي العربي
Arab Economic Forum

נייר עבודה מספר 4 | דצמבר 2023

המחקר נערך בחסות תִּשֵּׁר هذا البحث برعاية

FISCHER
F|B|C|&|Co

משרד פישר בכר חן וול אוריון ושות'
מكتب فيشر باخر حين وول أوريون وشركائه

הפורום הכלכלי הערבי

הפורום הכלכלי הערבי (ע"ר) הינו מכון מחקר עצמאי ללא מטרת רווח, אשר עוסק בעריכת מחקרי מדיניות כלכלית-חברתית של החברה הערבית בישראל. הפורום הכלכלי הערבי עורך מחקרים יישומיים ומחקרי מדיניות בסטנדרטים המדעיים הגבוהים ביותר בתחומי הכלכלה והחברה במטרה להוביל לשינוי אמיתי-מהותי במעמדה הכלכלי-חברתי של החברה הערבית בישראל, בין היתר, על דרך הנגשת מחקריו לקובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות במדינה.

הפורום מייחס חשיבות רבה לתהליכים החברתיים והכלכליים ולכוחם בעיצוב פניה של החברה הערבית, ובהקשר של השפעה האתנית והפערים הכלכליים-חברתיים הקיימים בין המיעוט הערבי לרוב היהודי בישראל. בנוסף לעבודתו המחקרית ובניית תכניות אסטרטגיות, כתרגום מעשי-יישומי של תוצאות מחקריו בגין דרכי ההעצמה של היכולות הכלכליות-חברתיות של החברה הערבית, הקים הפורום הכלכלי ערבי את מועדון אנשי ונשות העסקים הערבים - הם המנוע העיקרי של חיזוק הכלכלה של החברה הערבית. הפורום הכלכלי הערבי מקדם את מטרתיו האמורות דרך העצמת אנשי ונשות העסקים הערבים וסיוע בפיתוח יכולותיהם; עידוד יזמים ערבים ותרבות יזמית ערבית בארץ; הקמת אירועים ופעילויות שונות להעברת המסרים החינוכיים-מדעיים של הפורום באמצעות מחקר, העברת קורסים והקמת כנסים; זאת בנוסף לפתיחת האתר החדש של הפורום (<https://arab-forum.org>).

מסמך זה הוא חלק מסדרה של דו"חות מטעם הפורום הכלכלי הערבי. במסגרת פעילות הפורום לחיזוק מצבה הכלכלי-חברתי של האוכלוסייה הערבית בישראל, יפורסמו דו"חות רבעוניים בנושאים מקרו-כלכליים שיש להם חשיבות מכרעת לחברה הערבית. בכל רבעון יתפרסם דו"ח קצר וממוקד סביב ההתפתחויות המרכזיות בתחום מוגדר ובעל השלכות רחבות על רמת החיים.

סאמי מיעארי

מרצה בכיר וחוקר בחוג ללימודי עבודה באוניברסיטת תל אביב ועמית מחקר בבית הספר לממשל ע"ש בלווטניק באוניברסיטת אוקספורד, מנכ"ל ומייסד הפורום הכלכלי הערבי.

ארנון ברק

כלכלן וחוקר עצמאי. עוסק בתחומי מדיניות כלכלית, מקרו-כלכלה ושוק העבודה. בעברו היה חוקר בחטיבת המחקר בבנק ישראל ופרסם עבודות בנושא תחבורה ותעסוקה בחברה הערבית.

תוכן עניינים

4	.....	תקציר
5	.....	1. תחושת בטחון
7	.....	1.1 תעסוקה
8	.....	1.2 הכנסה
10	.....	2. שיעור התעסוקה בגיל העבודה העיקרי
11	.....	2.1 שיעור התעסוקה לפי גיל
12	.....	2.2 עובדים בהיקף חלקי
13	.....	3. איכות התעסוקה
13	.....	3.1 הכנסה מעבודה
14	.....	3.2 התפלגות המועסקים לפי ענף כלכלי ומשלח יד ..
16	.....	3.2.1 התפלגות המועסקים על פני זמן
17	.....	3.3 ריכוזיות ענפית בתעסוקה
17	.....	4. סיכום
18	.....	5. נספחים

השפעת המלחמה ומגמות תעסוקה בחברה הערבית

תקציר

• מלחמת "חרבות ברזל" פגעה באופן מיידי בתעסוקה בחברה הערבית והביאה לגידול חד בשיעור הנעדרים ממקום עבודתם, וכן לירידה ניכרת בשעות העבודה ובהכנסה של המועסקים.

• בעקבות המלחמה התגברה המתיחות בין החברה הערבית לחברה היהודית והתערערה תחושת הביטחון של נשים ערביות המועסקות בסביבה מעורבת. נמצא כי התעסוקה וההכנסה של נשים אלו נפגעו בשיעור חד יותר בהשוואה לנשים המועסקות בסביבה ערבית.

• עדויות ראשונות מלמדות על התאוששות חלקית בתעסוקה לאחר כחודש וחצי. אף על פי כן, להתגברות המתיחות בין ערבים ליהודים ולצמצום הקשרים הכלכליים ביניהם עלולה להיות השפעה שלילית ארוכת טווח שתפגע במגמת ההשתלבות המואצת של נשים ערביות בשוק העבודה בישראל.

• מאז 2012 עלה בחדות שיעור התעסוקה בקרב נשים ערביות בגילי העבודה העיקריים (25-66) והגיע לכ-45% במחצית הראשונה של 2023. בהינתן שמגמה זו תימשך שיעור התעסוקה של הנשים הערביות צפוי להוסיף ולגדול עד כ-53% ב-2030, בהתאם ליעד הממשלתי.

• שיעור התעסוקה של הגברים הערבים בגילי העבודה העיקריים אמנם גבוה בהרבה מזה של הנשים, אך בעשור האחרון הוא גדל בקצב איטי ועמד על כ-78% ב-2023. בהינתן שמגמה זו תימשך שיעור התעסוקה של הגברים הערבים צפוי להיות נמוך מהיעד (83%) ולהסתכם בכ-79% ב-2030. יתרה מכך, שיעור התעסוקה של גברים בגיל 15 ומעלה לא גדל אלא נותר יציב.

• הגידול בשיעור התעסוקה הקיף את הנשים בכל קבוצות הגיל, בעוד אצל הגברים נרשמו מגמות שונות: יציבות אצל צעירים לעומת גידול מהיר בקרב המבוגרים (45+). לגידול בתעסוקת המבוגרים חשיבות רבה שכן עיקר הפער בשיעור התעסוקה בין גברים ערבים ליהודים מקורו בקבוצת הגיל הזו.

• הגידול בתעסוקה בחברה הערבית לא הסתכם רק בשיעורי התעסוקה, אלא לווה גם בירידה בשיעור המועסקים חלקית, הן אצל נשים והן אצל גברים, ובפרט בשיעור המועסקים חלקית שלא מרצון.

• יחד עם זאת, נראה כי הפערים באיכות התעסוקה בין יהודים לערבים נותרו גדולים וכמעט ולא הצטמצמו: ההכנסה מעבודה של נשים ערביות נותרה כ-70% מההכנסה מעבודה של נשים יהודיות, ואילו אצל הגברים עלה יחס ההכנסה מכ-57% ל-62%.

• המועסקים הערבים ממשיכים להיות מרוכזים בענפים בהן השכר נמוך יחסית, ונוכחותם דלה בענפים המשלמים את השכר הממוצע הכי גבוה: המידע והתקשורת (הייטק), הפיננסים והביטוח, והשירותים המקצועיים, המדעיים והטכניים.

• מדד הרפנדל-הירשמן מצביע על ריכוזיות ענפית גבוהה בתעסוקת ערבים (גברים ונשים) בהשוואה ליהודים. בתקופה הנבחנת אמנם פחתה עוצמת הריכוזיות, אך הפער בהשוואה לחברה היהודית נותר גדול, והמשמעות היא גיוון תעסוקתי נמוך יותר בחברה הערבית.

חלק א: השפעת מלחמת "חרבות ברזל" על התעסוקה בחברה הערבית

מלחמת "חרבות ברזל" שהחלה ב-7.10.23 פגעה באופן משמעותי בתעסוקה בחברה הערבית. ניתוחים קודמים על בסיס סקר כוח אדם של הלמ"ס לחודש אוקטובר 2023 הצביעו על עוצמת הפגיעה בתעסוקה, והראו שהלחימה השפיעה במיוחד על התעסוקה בחברה הערבית, וביתר שאת על הגברים הערבים.^{1,2} ניתוחים אלו מצאו כי עיקר ההשפעה על התעסוקה נבעה מצמצום חד בפעילות בענף הבנייה בגלל מחסור בעובדים זרים ופולסטינים, לצד ירידה בביקוש בענפי המסחר, האירוח והאוכל, הפנאי וכו'.

סיבה נוספת, שהשפעתה נמצאה קטנה יחסית בטווח הקצר, היא התגברות המתיחות בין ערבים ליהודים שהובילה לצמצום הקשרים הכלכליים ביניהם. גם אם לתופעה זו לא הייתה השפעה ניכרת על התעסוקה בחודש אוקטובר, לצמצום האינטראקציה בין ערבים ליהודים עלולות להיות השלכות משמעותיות בטווח הארוך. על כן, התפתחות זו מעלה חשש שלאורך זמן תהיה נסיגה בהצלחה הגדולה של השתלבות החברה הערבית בשוק העבודה הישראלי בשנים האחרונות (ראו חלק ב).

כדי להבין את השפעת המלחמה על המתיחות בין ערבים ליהודים, ועל היבטים שונים בתעסוקה בחברה הערבית, הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי ערכו סקר בנושא תעסוקה בעקבות פרוץ המלחמה. הסקר נערך בקרב האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל (+18), לפי מדגם מייצג בגודל 525 נסקרים, על ידי משרדי מכון יאפא בתאריכים 19-25 נובמבר 2023 (השבוע השביעי למלחמה).

1. תחושת ביטחון

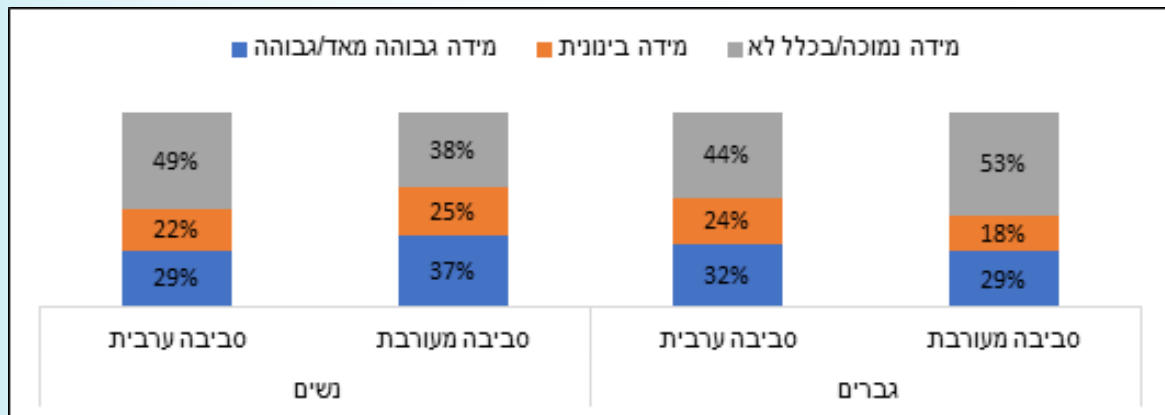
תרשים 1 מציג את התפלגות התשובות של העונים לשאלה: "באיזו מידה את/ה חושש/ת לצאת לעבודה מדי יום לאחר פרוץ המלחמה?" בפילוח לפי מגדר וסביבת עבודה. כ-47% מהגברים וכ-58% מהנשים דיווחו שהם עובדים במקומות עבודה של ערבים בלבד (סביבה ערבית) והיתר במקומות עבודה בהם מועסקים יהודים וערבים ביחד (סביבה מעורבת). נציין שכמעט 80% מהערבים מועסקים בשני סוגים מסוימים של מקומות עבודה: ביישוב המגורים שלהם במקום עבודה בו מועסקים ערבים בלבד, או ביישוב יהודי/מעורב במקום עבודה בו מועסקים ערבים ויהודים ביחד.

ממצאי הסקר מלמדים כי השיעור הגבוה ביותר של מי שחוששות לצאת לעבודה במידה גבוהה מאד/גבוהה הוא בקרב הנשים בסביבה מעורבת. לעומת זאת, אצל הגברים ההבדלים לפי סביבת עבודה קטנים יותר, ותחושת הביטחון בסביבה מעורבת אפילו מעט גבוהה יותר בהשוואה לסביבה ערבית.

[1] בנק ישראל (2023). ניתוח מיוחד של חטיבת המחקר: השפעת מלחמת "חרבות ברזל" על תשומת העבודה בחברה הערבית.

[2] תחאוכו, לוונטל ופרטוש (2023). השפעת הלחימה על החברה הערבית וצעדי המדיניות הנדרשים. מכון אהרן למדיניות כלכלי וג'וינט-תבת.

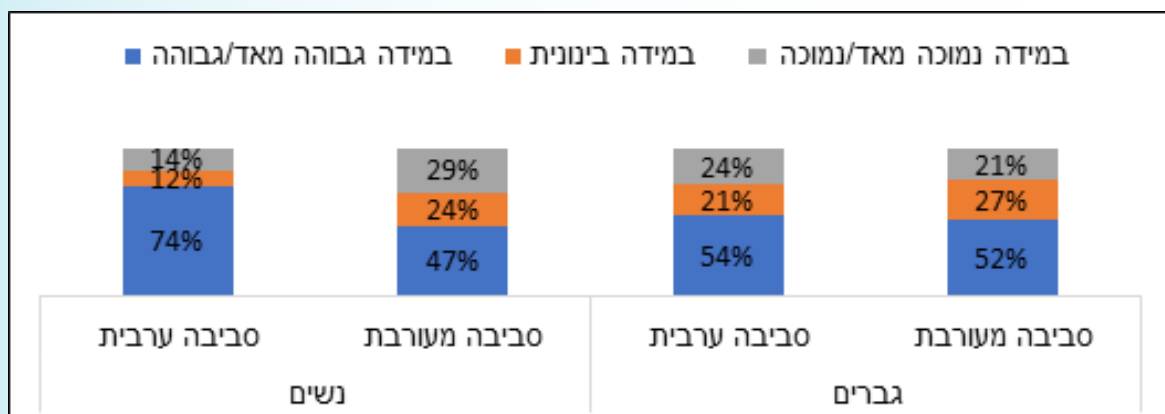
תרשים 1: חשש לצאת לעבודה בעקבות פרוץ המלחמה, לפי מגדר וסביבת עבודה

מקור: נתוני סקר שנערך עבור הרשות לפיתוח כלכלי ע"י חברת לקיסדל בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי וחברת יאפא לסקרים.

שאלה נוספת באותו הנושא אליה נדרשו העונים לסקר היא: "באיזו מידה את/ה אתה מרגיש בבטחה במקום עבודתך הנוכחי יחסית למצב לפני המלחמה?". התפלגות התשובות לשאלה זו מוצגת בתרשים 2 ולפיה החשש של נשים בסביבה מעורבת לא מוגבל רק ליציאה למקום העבודה, אלא מלווה אותן גם במקום העבודה עצמו. בעוד תחושת הביטחון של רובן הגדול של הנשים נשמרה בסביבה ערבית (74%), פחות מחצי מהן מרגישות בטוחות במידה גבוהה או גבוהה מאד בסביבה מעורבת (47%). הנשים בסביבה מעורבת מרגישות מעט בטוחות מהגברים, שאצלם תחושת הביטחון נראית בלתי תלויה בסביבת העבודה.

תרשים 2: ביטחון במקום העבודה יחסית למצב לפני המלחמה, לפי מגדר וסביבת עבודה

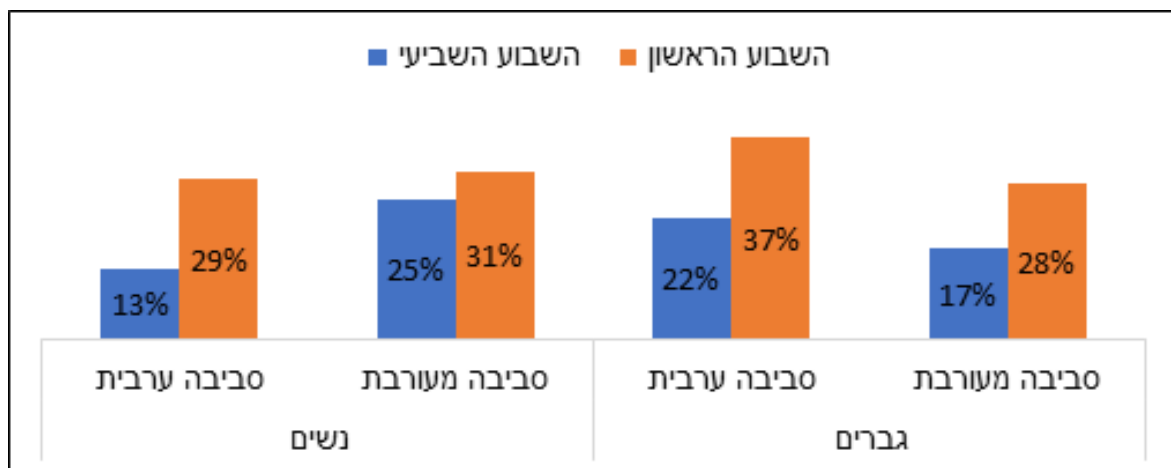

מקור: נתוני סקר שנערך עבור הרשות לפיתוח כלכלי ע"י חברת לקיסדל בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי וחברת יאפא לסקרים.

1.1. תעסוקה

לפי ממצאי הסקר התעסוקה בחברה הערבית נפגעה בחדות מיד עם פרוץ המלחמה והתאוששה, לפחות חלקית, לאחר כחודש וחצי. בעוד שבוע הראשון לאחר פרוץ המערכה שיעור הנעדרים מהעבודה היה כ-30%, לאחר שישה שבועות השיעור ירד לכ-20% - משמע שליש מהאנשים חזרו לעבוד (כמעט ללא הבדל בין גברים לנשים). תרשים 3 מציג את שיעור העובדים בפילוח לפי מגדר וסביבת עבודה ועולה ממנו כי הפערים בתחושת הביטחון באים לידי ביטוי בתעסוקה: הנשים בסביבה ערבית הן אלו שמרגישות בטוחות יותר, ועל כן הן אלו שגם עובדות בשיעור הגבוה ביותר בשבוע השביעי למלחמה, ובפער משמעותי בהשוואה לנשים בסביבה מעורבת (פער שלא היה קיים בשבוע הראשון למלחמה). לעומת זאת, תחושת הביטחון של הגברים פחות מושפעת מסביבת העבודה ובהתאם גם ההבדלים אצלם בתעסוקה קטנים ביותר. אשר לסיבות לאי-עבודה, בקרב הגברים הסיבה הראשית היא חל"ת ואחריה אבטלה, בעוד אצל הנשים סיבות אלו נותרו משניות בהשוואה לסיבות אחרות (עקרות בית, לימודים, בעיות בריאות).

תרשים 3: שיעור הנעדרים מהעבודה, לפי מגדר וסביבת עבודה

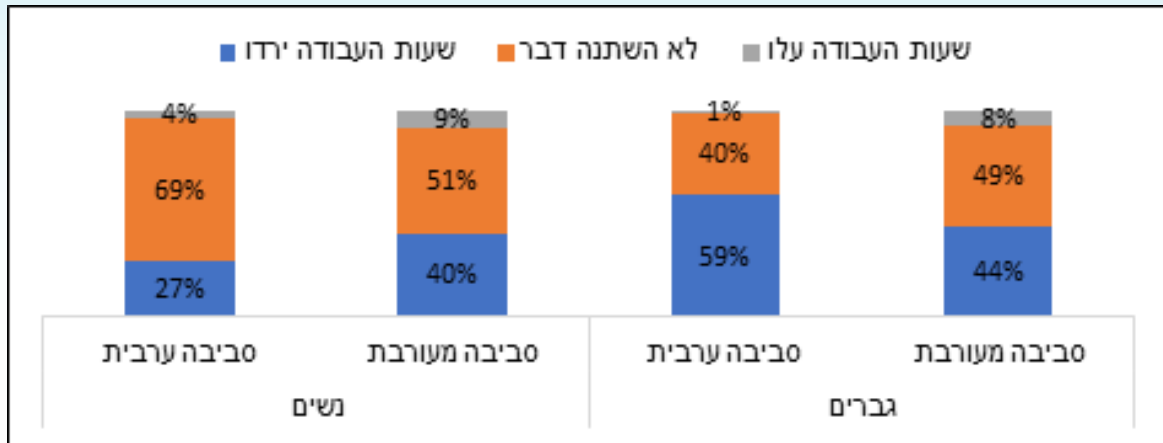

מקור: נתוני סקר שנערך עבור הרשות לפיתוח כלכלי ע"י חברת לקיסדל בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי וחברת יאפא לסקרים.

לצד הגידול בשיעור המובטלים והנמצאים בחל"ת, מועסקים רבים צמצמו את שעות העבודה שלהם בעקבות המלחמה, ובמיוחד בקרב הגברים: 51% מהגברים ו-33% מהנשים דיווחו על ירידה בשעות העבודה, לעומת 4.5% ו-5.1% שדיווחו על עלייה בשעות העבודה, בהתאמה (תרשים 4). הצמצום בשעות העבודה מתואם אף הוא עם הפגיעה בתחושת הביטחון של הנשים: 40% מהנשים בסביבה מעורבת דיווחו על ירידה בשעות העבודה, לעומת 27% מהנשים בסביבה ערבית.

הסיבה המרכזית לפגיעה בתשומת העבודה - פיטורים, יציאה לחל"ת, צמצום שעות העבודה - אצל הגברים, היא הפסקת פעילות של מקום העבודה ולאחר מכן צמצום בכוח העבודה בעקבות המלחמה. לעומת זאת, אצל הנשים הסיבה העיקרית היא צמצום בכוח העבודה, ופער זה ככל הנראה נובע מההבדלים בתחומי העיסוק. כלומר, הגברים הערבים מועסקים יותר בענפים כלכליים החשופים להשבתה מוחלטת; לעומתם, הנשים הערביות אמנם מועסקות בענפים יציבים יותר, אבל הן הראשונות לשלם את מחיר הצמצומים במקום עבודתן. סיבה נוספת לצמצום היקף העבודה, בעיקר אצל הנשים, נובעת מחשש להגיע למקום העבודה.

תרשים 4: השינוי בשעות העבודה, לפי מגדר וסביבת עבודה

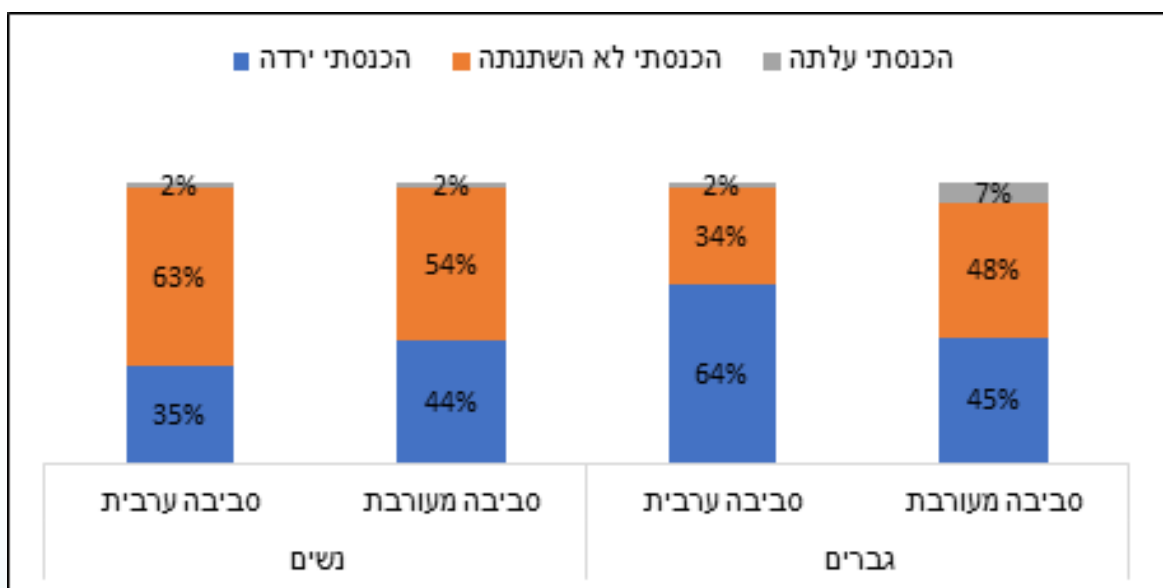

מקור: נתוני סקר שנערך עבור הרשות לפיתוח כלכלי ע"י חברת לקיסדל בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי וחברת יאפא לסקרים.

1.2. הכנסה

בהתאם להתפתחות התעסוקה הנסקרים גם העידו על פגיעה בהכנסותיהם בחודש אוקטובר 2023, בהשוואה לספטמבר 2023: 53% מהגברים ו-40% מהנשים דיווחו על ירידה בהכנסותיהם, לעומת 4.1% מהגברים ו-1.7% מהנשים שדיווחו על עלייה בהכנסות. תרשים 5 מעיד כי התפלגות התשובות לפי סביבת עבודה עקבית עם התוצאות שהוצגו לעיל לגבי תחושת ביטחון ותעסוקה: הירידה בהכנסה של נשים המועסקות בסביבה מעורבת הייתה חדה יותר בהשוואה לנשים בסביבה ערבית, בעוד אצל הגברים הפגיעה הייתה חמורה יותר ככלל, ובמיוחד אצל המועסקים בסביבה ערבית.

תרשים 5: השינוי בהכנסה, לפי מגדר וסביבת עבודה

מקור: נתוני סקר שנערך עבור הרשות לפיתוח כלכלי ע"י חברת לקיסדל בשיתוף עם הפורום הכלכלי הערבי וחברת יאפא לסקרים.

הדיווחים של בעלי העסקים הערבים מלמדים על פגיעה חמורה עוד יותר: 87% מבעלי עסקים בסביבה ערבית דיווחו על ירידה בהיקף ההכנסות/מכירות, לעומת 13% בלבד שדיווחו עליה. בקרב בעלי העסקים בסביבה מעורבת הירידה הייתה מתונה מעט יותר והסתכמה ב-73% שדיווחו על ירידה, לעומת 18% שדיווחו על עליה (אצל היתר לא השתנתה ההכנסה).

נציין כי תחושת הביטחון הנבחנת בסקר מתייחסת להתגברות המתיחות במקומות עבודה בהם מועסקים ערבים ויהודים ביחד, והממצאים לעיל מלמדים כי מתיחות זו השפיעה בעיקר על הנשים הערביות. לצד זאת, ככל הנראה הייתה פגיעה נוספת בתעסוקה ובהכנסה בחברה הערבית הנובעת מצמצום אינטראקציה בין נותני שירותים ערביים ללקוחות יהודים; סביר שהשפעה זו הייתה רווחת יותר אצל הגברים הערבים, אשר אחוז העצמאים בקרבם גבוה יותר בהשוואה לנשים הערביות.

חלק ב: מגמות תעסוקה בחברה הערבית

2. שיעור התעסוקה בגיל העבודה העיקרי

כחלק מהצעדים למיצוי פוטנציאל הצמיחה במשק ולנוכח חשיבות ההון האנושי לשילוב בתעסוקה ולפריון העבודה בישראל, הגדירה ממשלת ישראל יעדים לצמצום הפערים בשיעור התעסוקה ובשכר בין ערבים ויהודים עד שנת 2030. היעדים שנקבעו לשיעור התעסוקה הם 53% לנשים ערביות ו-83% לגברים ערבים, בקבוצת הגיל 25-66.³

לפי נתוני סקר כוח אדם (סכ"א) של הלמ"ס, מאז 2014 ועד המחצית הראשונה של 2023 עלה שיעור התעסוקה של הנשים הערביות בקצב מהיר של כ-1.2 נק' אחוז בממוצע לשנה: מ-32.7% ועד 44.8% (תרשים 6). הגידול בשיעור התעסוקה של הנשים הערביות נבע מהתרחבות משמעותית של ההשכלה הגבוהה, לצד עלייה בשיעור התעסוקה אצל בעלות השכלה תיכונית ומטה הודות לשינויים תרבותיים, הרחבת שירותי המסחר ופעילות המגזר העסקי בתוך הישובים הערבים, ומדיניות ממשלתית תומכת תעסוקה (מרכזי הכוון, הכשרות מקצועיות, מעונות יום, פיתוח תשתיות ועוד).⁴ בהינתן שהן ימשיכו להשתלב בשוק העבודה בקצב הזה, שיעור התעסוקה של הנשים הערביות צפוי להגיע ליעד השאפתני של 53% ב-2030 – שיעור תעסוקה המבטא גידול של כ-15 נק' אחוז בעשור אחד בלבד.

באותה התקופה עלה במתינות שיעור התעסוקה של הגברים הערבים; במהלכה ירד שיעור התעסוקה בחדות עם פרוץ הקורונה, ולאחר מכן התאושש במהירות, כך שב-2023 הגיע ל-77.9% - גבוה ממה שהיה ב-2019 (תרשים 6). בהינתן שהם ימשיכו להשתלב בשוק העבודה בקצב הזה, שיעור התעסוקה של הגברים הערבים צפוי להיות נמוך מהיעד (83%) ולהסתכם ב-79% ב-2030. יחד עם זאת, מכיוון ששיעור התעסוקה של הגברים הערבים כבר מצוי ברמה גבוהה יחסית יעד מרכזי יותר לגביהם הוא שיפור באיכות התעסוקה.⁵

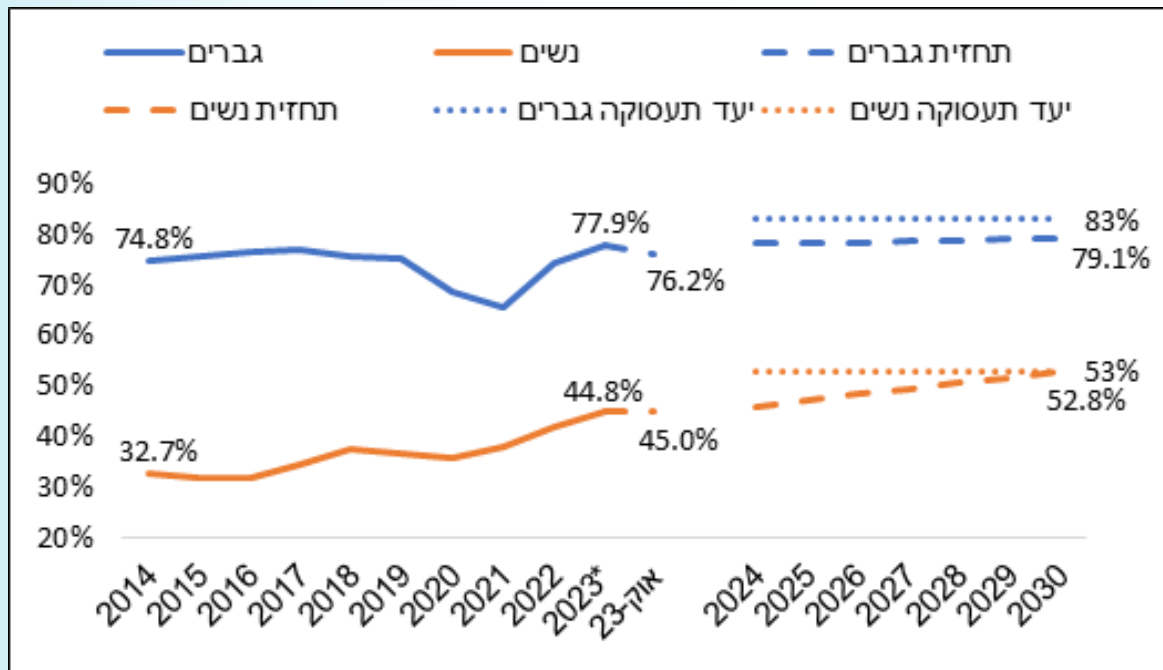
בעקבות המלחמה באוקטובר 2023 ירד שיעור התעסוקה של הגברים הערבים ונבלם קצב הגידול בתעסוקת נשים ערביות. יחד עם זאת, שיעורי התעסוקה נותרו ברמה גבוהה ונראה ששיעור התעסוקה הממוצע ב-2023 צפוי להיות גבוה ממה שהיה ב-2022. לפיכך, ככל שהפגיעה בתעסוקה היא זמנית (כפי שהיה במשבר הקורונה) סביר כי התחזית המוצגת להלן לא תשתנה באופן משמעותי. אנו מעריכים כי הסיכון המרכזי לתחזית הוא התגברות המתיחות בין החברה הערבית לחברה היהודית, שכאמור עלולות להיות לה השלכות ארוכות טווח (ראו חלק א).

[3] הוועדה לקידום תחום התעסוקה לקראת שנת 2030 : דו"ח מסכם (אוגוסט 2020).

[4] משרד העבודה (2023). היסטוריית התעסוקה וההשכלה של נשים ערביות. תיבה בדו"ח שוק העבודה בישראל 2022.

[5] לפי דו"ח הוועדה "עבור גברים ערבים יש להתמקד בהעלאת ההון האנושי, כדוגמת רמת העברית, וחשוב לציין כי סביר שהעלאת איכות התעסוקה תשפיע בעקיפין גם על שיעור התעסוקה, בין היתר על ידי צמצום התופעה של פרישה מוקדמת משוק העבודה."

תרשים 6: שיעור התעסוקה של ערבים בגיל 25-66, לפי מגדר

* שיעורי התעסוקה ל-2023 מתייחסים לשלושת הרבעונים הראשונים בלבד.
 מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס (קובץ יעדי ממשלה).

2.1. שיעור התעסוקה לפי קבוצת גיל

בעוד יעדי התעסוקה הממשלתיים מתמקדים בקבוצת הגיל 25-66, בחינה של דפוסי התעסוקה בגיל 15 ומעלה מצביעה על תמונה מעט שונה: שיעור התעסוקה של הגברים הערבים נותר יציב, בשל ירידה עקבית בשיעור ההשתתפות המתקזזת עם ירידה בשיעור האבטלה. אשר לנשים, העלייה המתמשכת בשיעור התעסוקה נצפית גם בגיל 15 ומעלה, הודות לגידול בשיעור השתתפות לצד ירידה בשיעור האבטלה (נספח 1).

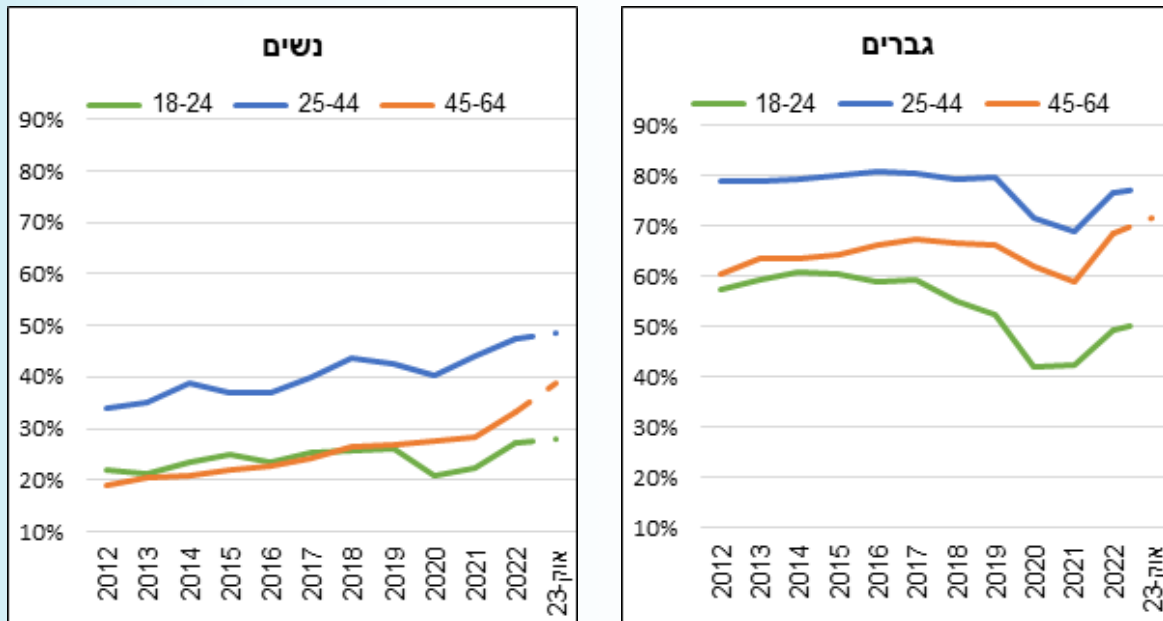
פילוח שיעורי התעסוקה אצל גברים ערבים לפי קבוצות גיל מגלה מגמות שונות אצל צעירים ומבוגרים (תרשים 7). בקרב גברים ערבים בני 25-44 עלה שיעור התעסוקה במתינות עד 2019, ירד בחדות בעקבות משבר הקורונה ונותר נמוך בהשוואה לרמתו לפני המשבר.

לעומת זאת, הגברים הערבים בני 45-64 הגדילו את שיעור התעסוקה שלהם בקצב נאה והתאוששו במהירות מהקורונה, כך שבסיכומו של דבר עלה שיעור התעסוקה שלהם בעשור האחרון בקצב של 0.8 נק' אחוז. לגידול בתעסוקת ערבים מבוגרים יש חשיבות רבה, שכן עיקר הפער בשיעור התעסוקה בין גברים ערבים ליהודים מקורו בקבוצת הגיל הזו.

במקביל ירד בעקביות ובמהירות שיעור התעסוקה של גברים בקבוצת הגיל 18-24, אבל מגמה זו לא צריכה לעורר דאגה על עוד היא משקפת את התרחבות רכישת ההשכלה הגבוהה בקרב צעירים ערבים שדוחים את כניסתם לשוק העבודה.

אשר לנשים הערביות, באותן השנים הן הגדילו את שיעור התעסוקה שלהן בכל קבוצות הגיל, ולא ניכר הבדל בין נשים צעירות למבוגרות בקצב הגידול (תרשים 7). נציין שגדל גם שיעור התעסוקה של הנשים ערביות בקבוצת הגיל 18-24, וזאת בד בבד עם עלייה בשיעור הנשים הערביות שפנו ללימודים אקדמיים.

תרשים 7: שיעור התעסוקה של ערבים, לפי מגדר וקבוצת גיל

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

2.2. עובדים בהיקף חלקי

שיעור הנשים הערביות העובדות בהיקף חלקי הצטמצם מכ-44% מסך המועסקות הערביות ב-2012 לכ-29% בשנים 2016-2019⁶, מה שהביא לסגירת הפער בין נשים ערביות ליהודיות (תרשים 8). יחד עם זאת, בעקבות משבר הקורונה, עלה שיעור הנשים הערביות המועסקות בהיקף חלקי לכ-37% והפער מול הנשים היהודיות נפתח מחדש (לפחות זמנית).

גם בקרב הגברים הערבים נרשמה התפתחות דומה: ירידה בהיקף העובדים בהיקף חלקי מ-12% ב-2012 לכ-7% בשנים 2019-2016, ולאחר מכן עלייה בעקבות משבר הקורונה. לעומת זאת, שיעור הגברים העובדים בהיקף חלקי נמוך בהרבה מזה של הנשים, ודומה לזה של הגברים היהודים שנותר יציב במהלך העשור האחרון.

אנשים עובדים במשרות חלקיות מסיבות שונות: חלקם מעדיפים לעשות זאת מסיבות משפחתיות או אישיות, ואילו אחרים היו רוצים לעבוד יותר אך נאלצים להסתפק במשרה חלקית כי לא מצאו עבודה במשרה מלאה או עבודה נוספת. אשר לאחרונים, המועסקים חלקית שלא מרצון, מאז 2012 ירד בחדות ובעקביות שיעורם (מסך המועסקים) בחברה הערבית, הן אצל נשים והן אצל גברים (נספח 2). על כן, נראה כי התרחבות תשומת העבודה בחברה הערבית באה לידי ביטוי הן בשיעור התעסוקה והן בעלייה בהיקף השעות של העובדים.

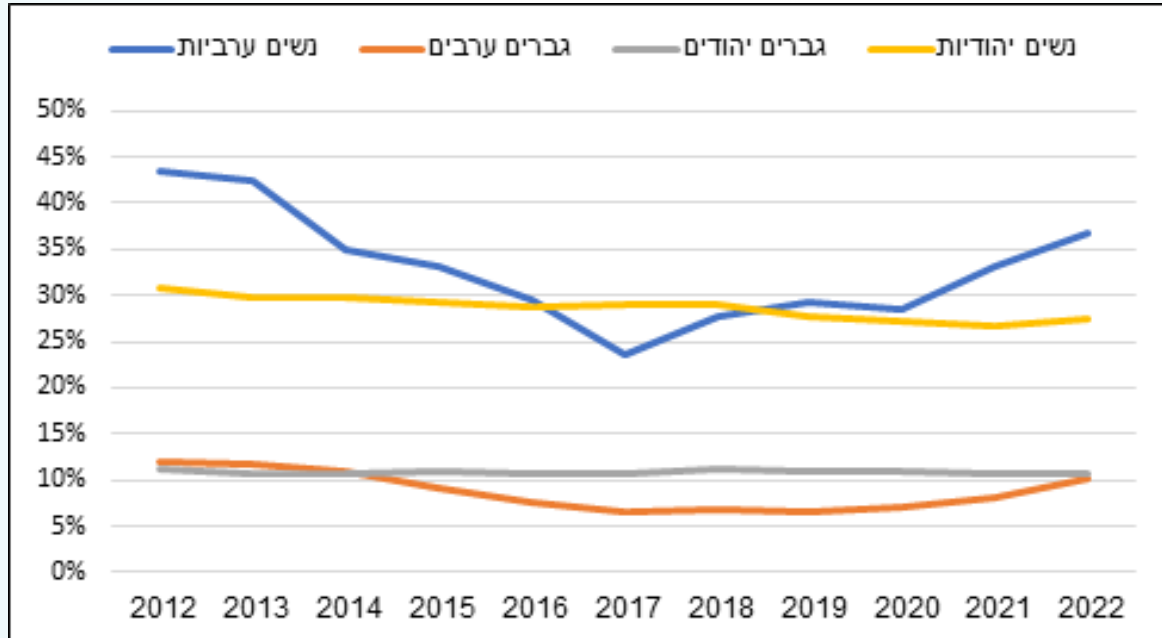
לצד זאת, בסוף התקופה שיעור התעסוקה הוסיף לגדול לצד עלייה בשיעור המועסקים בהיקף חלקי. מכיוון שבאותה התקופה שיעור המועסקים חלקית שלא מרצון בחברה הערבית הוסיף לרדת, נראה כי בשנים האחרונות משתלבים בתעסוקה גם גברים ונשים מהחברה הערבית שמעוניינים לעבוד בהיקף חלקי, מה שמעיד על גמישות מעסיקים שרוצים לקלוט את הזרם של היצע העובדים החדשים מהחברה הערבית.

[6] שיעור העובדות בהיקף חלקי אף ירד ל-23.5% ב-2017 אבל נראה כי זהו נתון חריג.

תרשים 8: שיעור העובדים בהיקף חלקי, לפי מגדר וקבוצת

אוכלוסייה

(קבוצת הגיל 25-64)

* מי שעבדו בהיקף חלקי הם אנשים שדיווחו על 1-34 שעות עבודה בשבוע הקובע.
 מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

3. איכות התעסוקה

3.1. ההכנסה מעבודה

ההכנסה הממוצעת (ברוטו) מעבודה של נשים ערביות מגיעה לכ-70% בלבד מההכנסה של נשים יהודיות, ופער דומה בין הקבוצות נמצא גם בהכנסה לשעת עבודה (תרשים 9). ההכנסה של נשים ערביות הייתה כ-70% מהכנסת נשים יהודיות כבר ב-2012, ירדה בחדות ב-2014 ומאז עלתה בהדרגה וחזרה לאותה הרמה ב-2020.

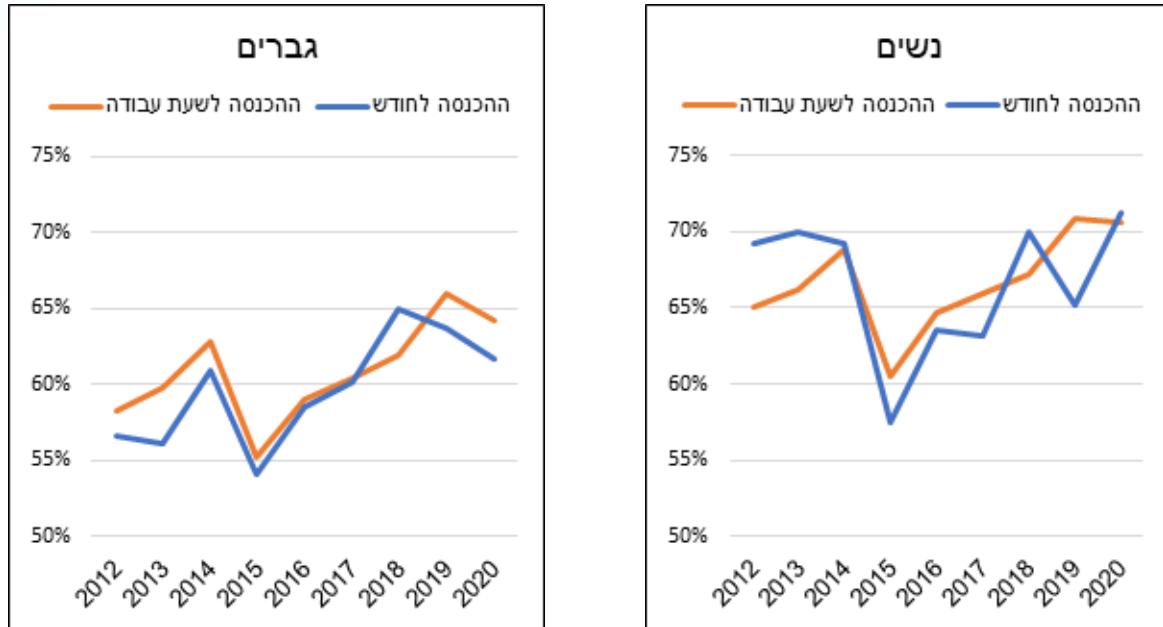
הפער בין ההכנסה של נשים ערביות ליהודיות אמנם נותר משמעותי, אבל עצם העובדה שהפער לא גדל בתקופה זו הוא הישג חשוב לכשעצמו - שכן אפשר היה לצפות שהגידול המהיר בתעסוקת נשים ערביות יביא להרחבת פער ההכנסה. זאת בשל שילוב בתעסוקה של נשים חסרות ניסיון בשוק העבודה ובעלות כישורים נמוכים בממוצע מהנשים שכבר מועסקות.

באותה התקופה הפער בהכנסה הממוצעת בין גברים ערבים ליהודים הצטמצם מעט: ב-2012 ההכנסה של גבר ערבי הייתה כ-57% מההכנסה של גבר יהודי, וב-2020 שיעורה עלה לכ-62% (תמונה דומה מתקבלת מההכנסה לשעת עבודה). כלומר, פער ההכנסה בין ערבים ליהודים גדול אצל הגברים מאשר אצל הנשים. נציין שמכיוון שהגברים הערבים כבר מועסקים בשיעור גבוה יחסית, כלי המדיניות ממוקדים יותר בהעלאת הפריון והשכר, ופחות בהגדלת שיעור התעסוקה שלהם.

תרשים 9: יחס ההכנסה מעבודה של ערבים לעומת יהודים, לפי

מגדר

(שכירים, גיל 15 ומעלה)

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס.

3.2. התפלגות המועסקים לפי ענף כלכלי ומשלח יד

כשני שלישים (66%) מהנשים הערביות מועסקות בשלושה ענפים כלכליים בלבד: ענף החינוך, ענף הבריאות והרווחה, וענף המסחר. גם הנשים היהודיות נוטות לעסוק בענפים אלו, אך בקרב הנשים הערביות חלקם של ענפים אלו גבוה במיוחד (תרשים 10). ממצא זה משקף את העובדה ששני שלישים מהנשים הערביות בעלות משלח יד אקדמי, המועסקות בעיקר בענף החינוך ובענף הבריאות והרווחה; או עובדות מכירות ושירותים, המועסקות בעיקר בענף המסחר (נספח 3).7

אשר לגברים הערבים, נוכחותם בולטת בשלושה ענפים בהם מרוכזים כ-50% מהמועסקים הערבים: הבינוי, המסחר והתחבורה. לצד זאת, גם ענף התעשייה אחראי לתעסוקה של ערבים רבים (כ-13%), אך חלקו בתעסוקת גברים ערבים נמוך מעט בהשוואה לחלקו בתעסוקת גברים יהודים.

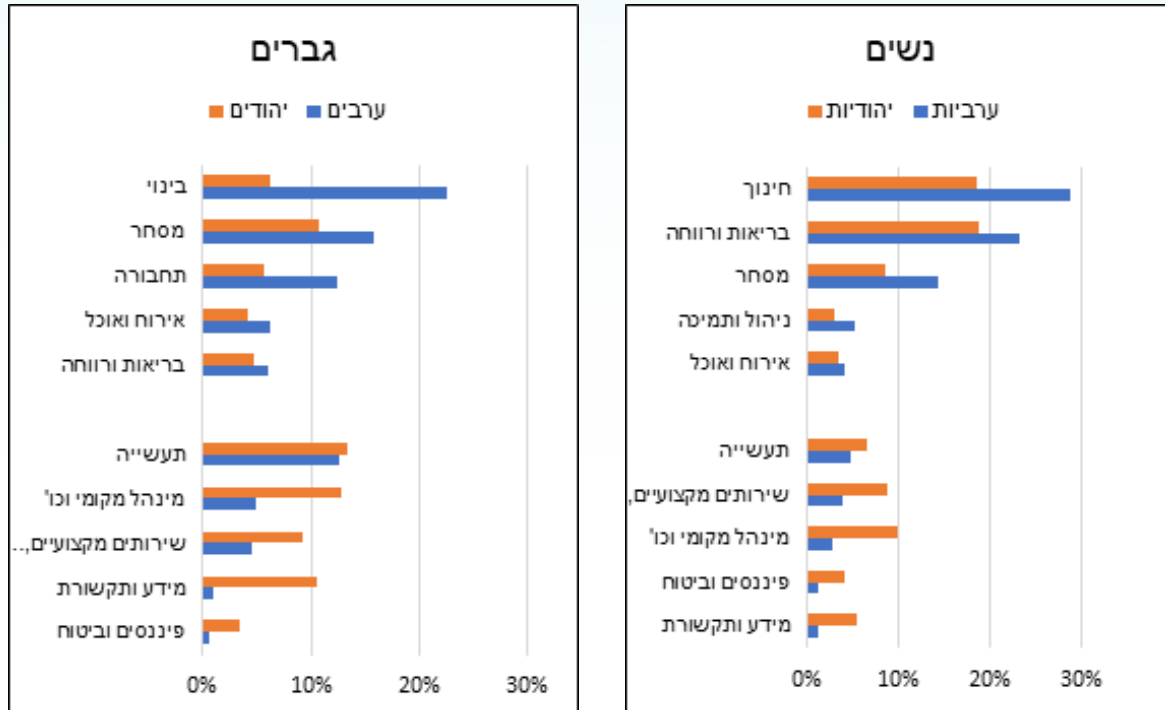
בהתאם כמעט חצי מהגברים הערבים הם בעלי מלאכה בתעשייה ובינוי, ובעלי משלח יד דומה כגון מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים וציוד, ונהגים. מכיוון שמקצועות אלו שוחקים מבחינה גופנית הם פחות מתאימים לאנשים מבוגרים ומביאים לפרישה מוקדמת של גברים ערבים רבים משוק העבודה.

כמו כן, שיעור גבוה של ערבים הם עובדי מכירות ושירותים ועובדים בלתי-מקצועיים, מה שבא לידי ביטוי בחלקם הגבוה בהשוואה ליהודים בענף המסחר ובענף שירותי האירוח והאוכל.

[7] בעוד שיעור בעלות משלח היד האקדמי דומה לשיעור בקרב הנשים היהודיות, חלקן של עובדות מכירות ושירותים גבוה יותר בקרב הנשים הערביות.

תרשים 10: התפלגות המועסקים לפי ענפים כלכליים נבחרים, מגדר וקבוצת אוכלוסייה

(2022, גיל 15 ומעלה)

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

לעומת זאת, כ-1% בלבד מהערבים (גברים ונשים) מועסקים בענף המידע והתקשורת (הייטק), כ-1% נוסף בענף השירותים הפיננסיים והביטוח, ורק כ-4% מועסקים בענף השירותים המקצועיים, המדעיים והטכניים. נוכחות הערבים בענפים אלו נמוכה במידה ניכרת בהשוואה ליהודים, ופער זה משמעותי במיוחד על רקע היותם הענפים בהם השכר הממוצע הוא הגבוה ביותר.⁸ נוכחות דלה זו מתיישבת עם חלקם הנמוך של ערבים בעלי משלח יד אקדמי (בתחומים הרלוונטיים), וכן של הנדסאים וטכנאים (נספח 3). כמו כן, שיעור נמוך של מועסקים ערבים ניכר גם בענף המינהל המקומי, מה שמשקף את נוכחותם המעטה בשירות הציבורי לצד היעדרם ממערכת הביטחון.

[8] למעט ענף אספקת חשמל ומים בו האחראי על התעסוקה של פחות מ-1% מסך המועסקים. המקור: שנתון סטטיסטי לישראל 2022, הלמ"ס.

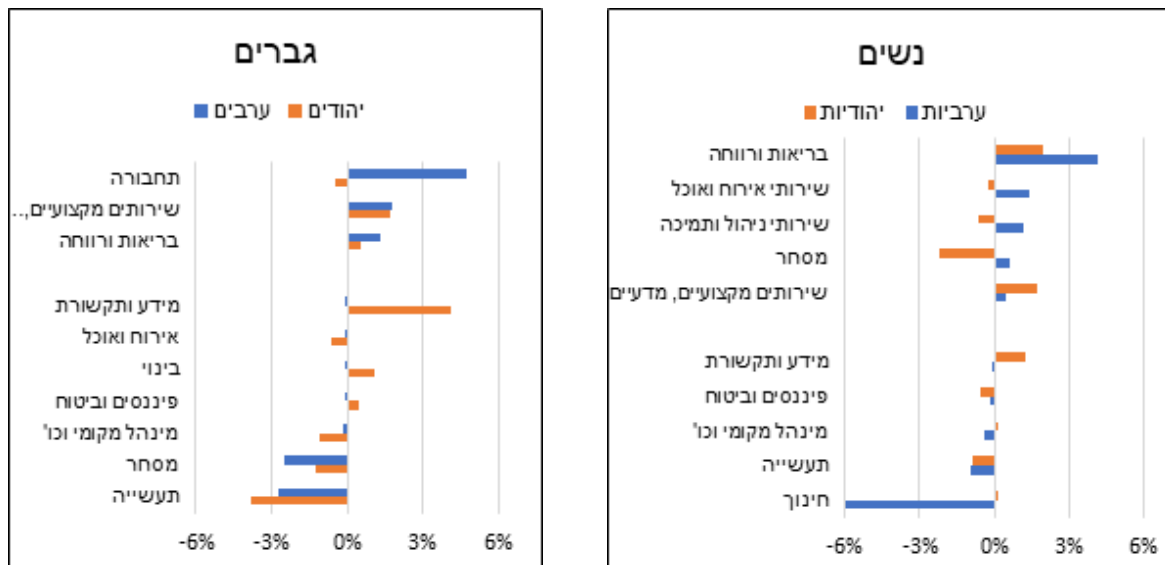
3.2.1. התפלגות המועסקים על פני זמן

מאז 2012 גדלו שיעור המועסקות הערביות העובדות במכירות ושירותים, ושיעור המועסקים הערבים בעלי המלאכה בתעשייה ובבנייה וכו'. לעומת זאת, בקרב המועסקים היהודים הצטמצם חלקם של ענפים אלו ועלה במהירות שיעורם של בעלי משלח יד אקדמי. מכיוון שאלו המקצועות בהם כל אחת מקבוצות האוכלוסייה כבר מובילה, התפתחויות אלו הרחיבו את הפערים בין יהודים וערבים בהתפלגות המועסקים לפי משלחי יד.

אשר להתפלגות לפי ענף, גדל שיעור הנשים הערביות המועסקות בענף הבריאות והרווחה, ובמידה פחותה גם בענפי האירוח והאוכל, הניהול והתמיכה, והמסחר (תרשים 11). גידול זה בא בעיקר על חשבון ענף החינוך שלמרות היותו הענף המוביל בתעסוקת נשים ערביות, שיעור העובדות בו ירד מאוד בעשור האחרון, ומגמה זו בולטת במיוחד על רקע העלייה (הקלה) שהייתה בחלקו של הענף בתעסוקת נשים יהודיות. לצד זאת, ירד גם חלקו של ענף התעשייה בתעסוקת נשים ערביות, אבל מגמה זו משותפת לכל הקבוצות ומשקפת את התכווצות ענף התעשייה במשק.

תרשים 10: התפלגות המועסקים לפי ענפים כלכליים נבחרים, מגדר וקבוצת אוכלוסייה

(לעומת 2012, גיל 15 ומעלה 2022)

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

אצל הגברים הערבים גדל בחדות חלקו בתעסוקה של ענף התחבורה, בין היתר על רקע תגבור שירותי התחבורה הציבורית ובפרט ביישובים הערביים, ובאופן מתון יותר גדל גם חלקם של ענף השירותים המקצועיים, המדעים והטכניים, וענף הבריאות והרווחה. מנגד, הצטמצם שיעור המועסקים הערבים בעיקר בענפי התעשייה והמסחר.

חלקו של ענף המידע והתקשורת בתעסוקת ערבים נותר יציב, בעוד חלקו בתעסוקת היהודים עלה במהירות והביא לגידול בפער בין ערבים ליהודים בתעסוקה בענף. נציין שממצא זה מתייחס להתפלגות המועסקים הערבים בגיל 15 ומעלה, ואינו עומד בסתירה לעדויות קודמות לגבי גידול ממוקד בשיעור הצעירים הערבים המועסקים בהייטק. 9

כמו כן, לא היה שינוי גם בחלקו של ענף הפיננסים והביטוח בתעסוקת ערבים. מנגד, גדל חלקו של ענף השירותים המקצועיים, המדעים והטכניים, בעיקר אצל גברים ובשיעור אף גבוה יותר מזה של היהודים. לפיכך, שינוי זה הוא בשורה יוצאת דופן ובעלת חשיבות לאיכות וגיוון התעסוקה של הגברים הערבים.

[9] למעט ענף אספקת חשמל ומים בו האחראי על התעסוקה של פחות מ-1% מסך המועסקים. המקור: שנתון סטטיסטי לישראל 2022, הלמ"ס.

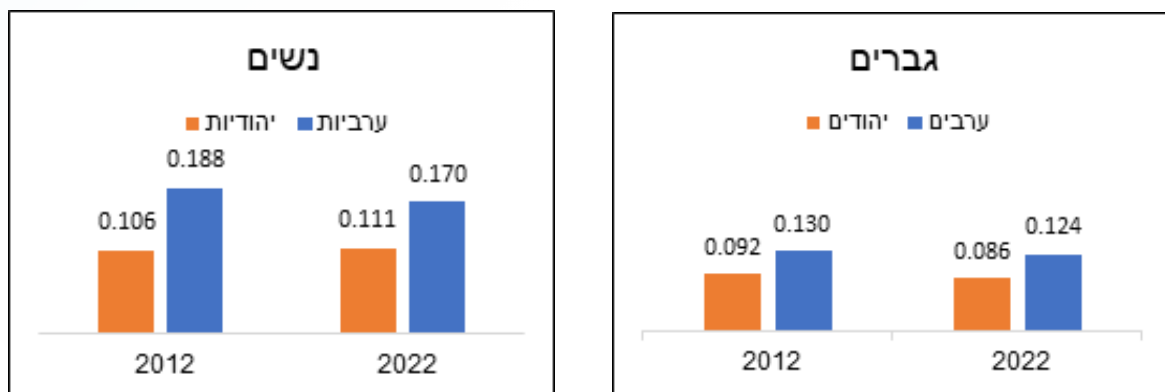
3.3. ריכוזיות ענפית בתעסוקה

בנוסף למסקנה הברורה כי שיעור הערבים נמוך בענפים בהם השכר גבוה, מתקבל גם הרושם כי התעסוקה בחברה הערבית פחות מגוונת ומרוכזת בענפים מסוימים. כדי לבסס טענה זו ניעזר במדד מקובל לריכוזיות - מדד הרפינדל-הירשמן (HHI) - וניישם אותו כדי למדוד את הריכוזיות הענפית בתעסוקה. המדד מקבל את הערך 1 במקרה של ריכוזיות מוחלטת (כולם מועסקים בענף אחד) ואפס במקרה של פיזור אחיד בין הענפים. כלומר, ככל שערך המדד גבוה יותר כך הריכוזיות גבוהה יותר.

תרשים 12 מציג את ערכי המדד לנשים וגברים ערבים ויהודים, ועולה ממנו בבירור כי הריכוזיות הענפית בקרב המועסקים הערבים גבוהה במידה ניכרת בהשוואה למועסקים היהודים.¹⁰ עוצמת הריכוזיות חזקה במיוחד אצל הנשים הערביות, אם כי זו פחתה מאז 2012 והצטמצם הפער בהשוואה לנשים היהודיות. גם אצל הגברים הערבים נרשמה ירידה בעוצמת הריכוזיות, אך הפער מול הגברים היהודים נותר בעינו.

תרשים 12: מדד הרפינדל-הירשמן לריכוזיות ענפית בתעסוקה,

לפי מגדר וקבוצת אוכלוסייה

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

4. סיכום

הממצאים המובאים לעיל מצביעים על כך שבעשור האחרון ניכר שיפור משמעותי בשיעור התעסוקה בחברה הערבית. קצב הגידול בתעסוקה אצל הנשים הערביות ואצל הגברים הערבים המבוגרים (45+) משביע רצון, ותואם ליעדים הממשלתיים. הגידול בתעסוקה מקיף קבוצות גיל רבות ובא לידי ביטוי גם בהרחבת שעות העבודה וצמצום שיעור המועסקים חלקית.

אף על פי כן, מלחמת "חרבות ברזל" הביאה להתגברות המתיחות בין ערבים ליהודים ולצמצום הקשרים הכלכליים ביניהם, ועלולה להיות לה השפעה שלילית ארוכת טווח שתפגע במגמת ההשתלבות המואצת של החברה הערבית, ובמיוחד של הנשים הערביות, בשוק העבודה בישראל.

לצד זאת, הפערים בשיעור התעסוקה בין יהודים לערבים נותרו משמעותיים, בעיקר בקרב נשים. כמו כן, טרם נראה שיפור באיכות וגיוון התעסוקה אצל המועסקים הערבים: פער ההכנסה נותר גדול, נוכחות דלה של המועסקים הערבים בענפים בפריון גבוה, וריכוזיות ענפית גבוהה בתעסוקה. ממצאים אלה מצטרפים למדדים נוספים בדו"חות קודמים שהצביעו על אפשרויות מצומצמות יותר של הערבים בתעסוקה כעצמאים¹¹ ובעבודה מהבית,¹² לצד שיעור גבוה יותר של עובדים ערבים המדווחים על אי-התאמה בין עבודתם להשכלתם וכישוריהם.¹³

[10] פערים דומים בעוצמת הריכוזיות בתעסוקה בין ערבים ליהודים נמצאו גם בפילוח לפי משלחי יד.

[11] ברק ומיעארי (2023). העצמאים הערבים בישראל. הפורום הכלכלי הערבי.

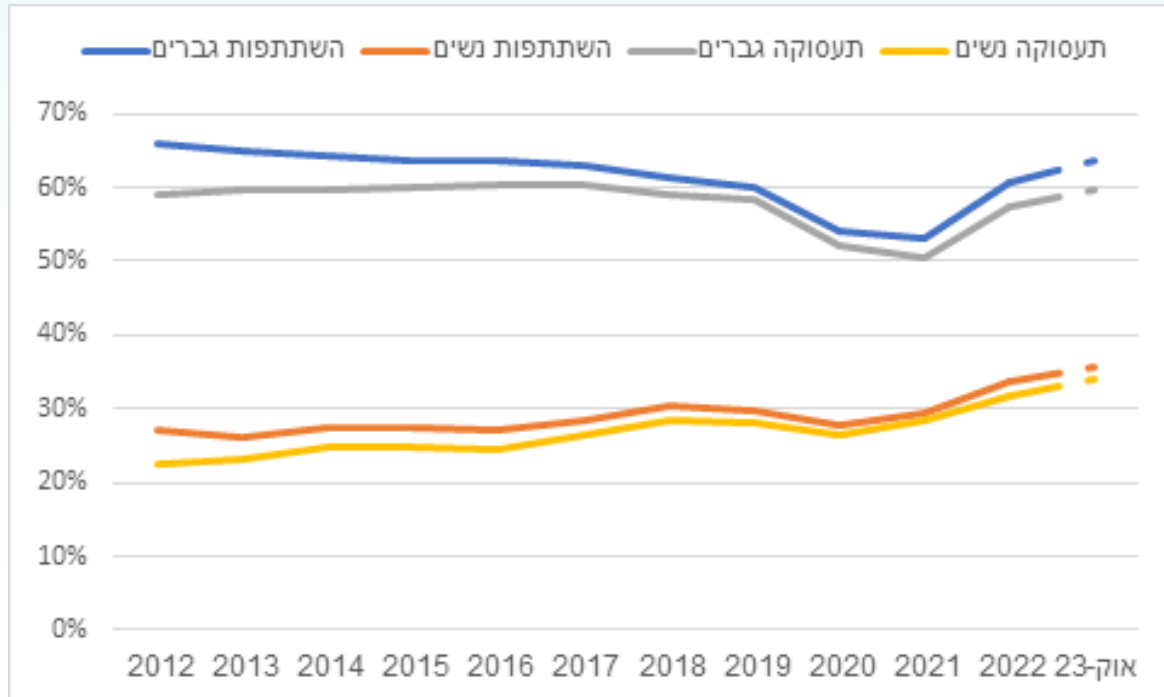
[12] מדהלה ובנטל (2022). היכולת לעבוד מהבית בקרב העובדים בישראל. מרכז טאוב.

[13] מכון אהרן למדיניות כלכלית (2023). עיבודי המכון לנתוני סקר כוח אדם.

5. נספחים

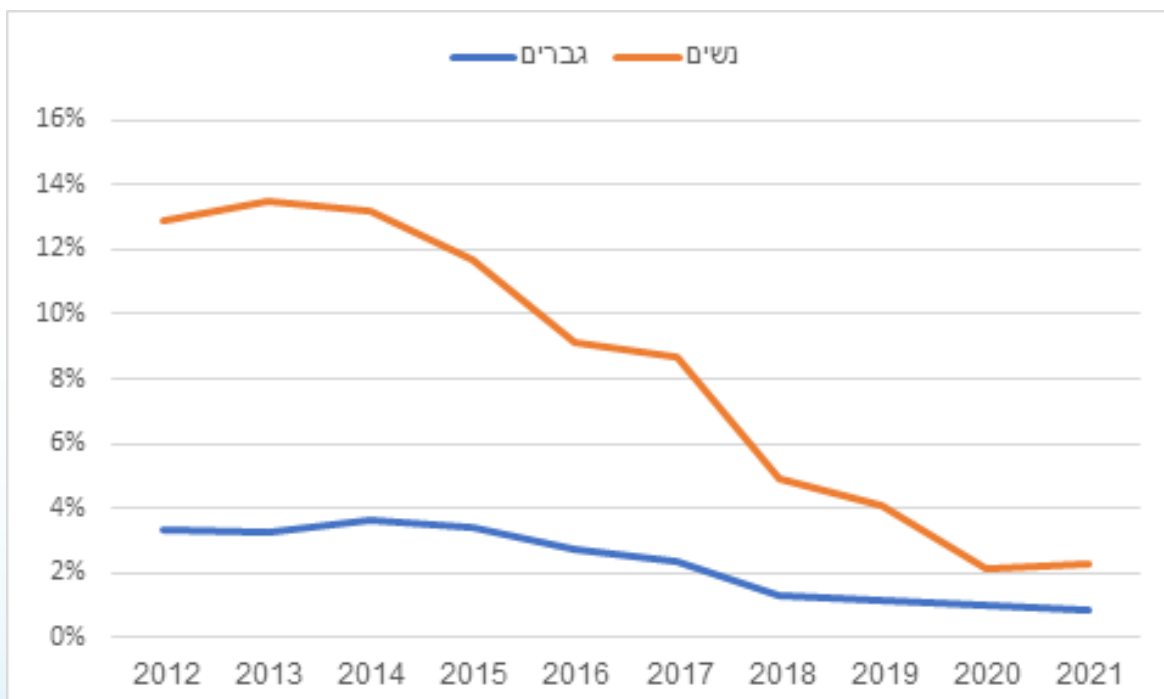
נספח 1: שיעורי השתתפות ותעסוקה, לפי מגדר

(גיל 15 ומעלה)

נספח 2: שיעור הערבים המועסקים חלקית שלא מרצון, לפי

מגדר

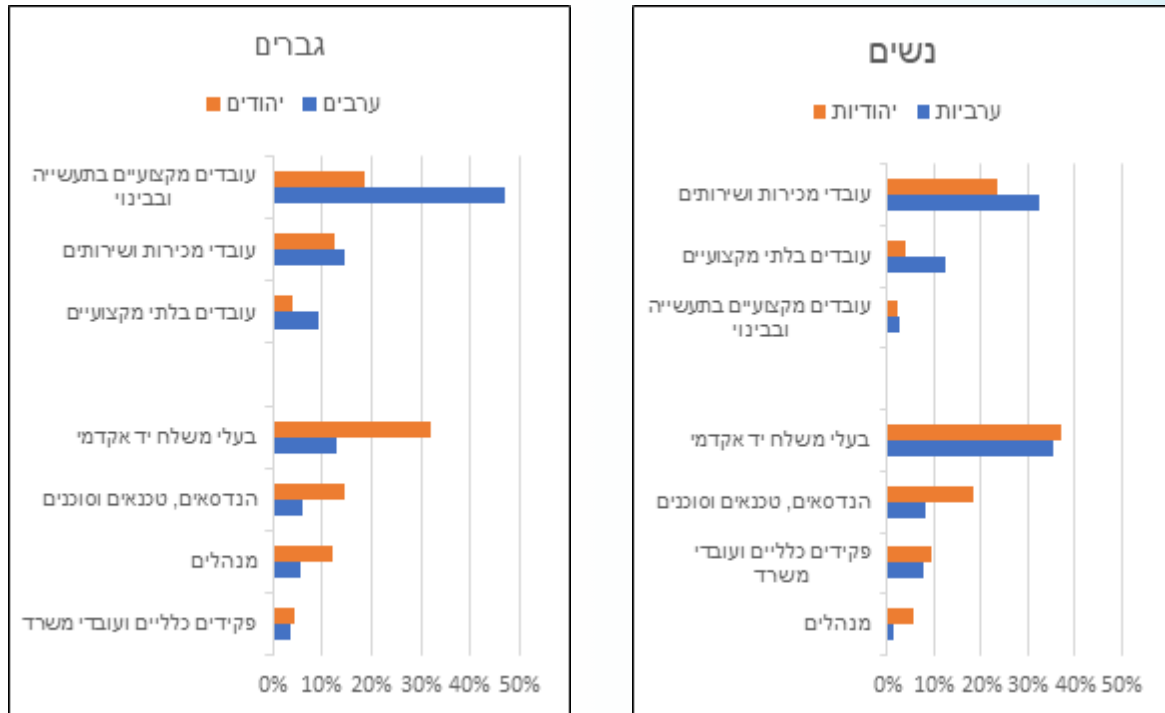

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס (מדדי איכות חיים, קיימות וחוסן לאומי).

נספח 3: התפלגות המועסקים לפי משלח יד, מגדר וקבוצת

אוכלוסייה

(2022, גיל 15 ומעלה)

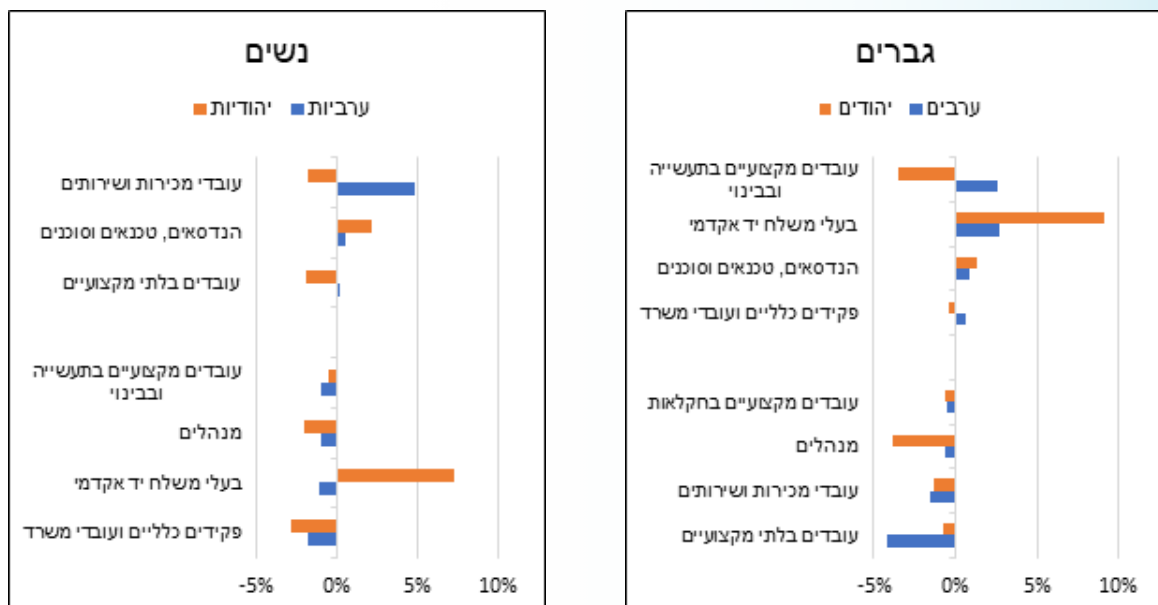

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.

נספח 4: השינוי בהתפלגות המועסקים לפי משלח יד, מגדר וקבוצת

אוכלוסייה

(לעומת 2012, גיל 15 ומעלה)

מקור: הפורום הכלכלי הערבי, על פי נתוני סקר כוח אדם של הלמ"ס.